

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ГРОМАДЯН ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК НЕСТАБІЛЬНОСТІ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

SELF-IDENTIFICATION OF CITIZENS AS A KEY FACTOR OF INSTABILITY OF PARTY SYSTEM IN UKRAINE

Угрин Л.Я.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Бевза Б.П.,

*магістрант факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Розкрито взаємозв'язок самоідентифікації громадянина та стабільного (або нестабільного) стану партійної системи на прикладі сучасних політичних процесів в Україні. Самоідентифікація громадянина інтерпретується процесом формування ідентичності індивіда через інтерналізацію норм, цінностей і дискурсів суспільного середовища та включення їх у його внутрішній світ, погляди, мотиви, очікування. Інтерналізовані цінності є основою усвідомлення індивідом власних інтересів. Доведено, що індивідуальний інтерес і цінності громадянина, що формуються в результаті самоідентифікації, є основою для формування у суспільстві об'єднань громадян та підґрунтям для формування партій та партійної системи. Ефективне та стабільне функціонування партійної системи залежить від механізму артикуляції та оформлення групових – суспільних і національних – інтересів, визначення консолідуючої національної ідеї та відображення в них індивідуальних потреб. Визначення пріоритетів, ідентичностей, ідей, цінностей та інтересів на рівні базових матеріальних потреб, їхня політизація, неусвідомлення можливих напрямів розвитку суспільства перетворює його в аморфне, неструктуроване об'єднання індивідів, які нездатні співставити та конкретизувати свої інтереси з ширшими – національними, ідентичність – з національною ідентичністю та ідеєю. Відповіддю на неструктурованість суспільних інтересів в Україні стала однопартійна система (монобільність) як відображення, з одного боку, прагнення змін, «нових обличч», а, з іншого – відсутності розуміння громадянами напрямів, інструментів та ціни їхньої реалізації й бажання перекласти відповідальність за них на державу та нових агентів змін – партію «Слуга народу». Отже, ключовим чинником нестабільності партійної системи України є проблеми самоідентифікації громадян, як зворотній бік неефективності функціонування політичних та суспільних інститутів.

Ключові слова: партійна система, самоідентифікація, інтерналізація, цінності, інтереси, національна ідея.

The interconnection between citizen's self-identification and stability (or instability) of party system is revealed in this article on the example of modern political processes in Ukraine. Citizen's self-identification is interpreted as a process forming individual's identity via internalization of norms, values and discourses of the social environment and their inclusion in individual's inner world, views, motives, expectations. Internalized values are the basis of an individual's awareness of his own interests. It is proved that the individual interest and values of the citizen, which are formed as a result of self-identification, are the basis for the formation of communities in society and the basis for the formation of parties and party system. The effective and stable functioning of the party system depends on the mechanism of articulation and arrangement of group – public and national – interests, the definition of a consolidating national idea and the individual needs reflected in them. Defining priorities, identities, ideas, values and interests at the level of basic material needs, their politicization, ignorance of possible directions of society turns it into an amorphous, unstructured association of individuals who are unable to compare and concretize their interests with broader – national interests, identity – with national identity and idea. The answer to the unstructured public interests in Ukraine was a one-party system (majority of the party "Sluha Narodu") as a reflection, on the one hand, of the desire for change, for the "new faces", and on the other – of lack of citizen's understanding of both society's direction, tools and costs of its implementation and the agents of change. A key factor in the instability of Ukraine's party system is the problem of self-identification of citizens as a reverse side of the of political and social institutions' inefficiency.

Key words: party system, self-identification, internalization, values, interests, national idea.

Постановка проблеми. Важливим критерієм стабільності та політичного розвитку демократичного суспільства є стійкість партійної системи. Як «система взаємодій, що виникають внаслідок міжпартійної конкуренції» [1, р. 39], вона, з одного боку, є відображенням природного плюралізму інтересів, ідеологій, очікувань будь якого суспільства, з іншого – механізмом їхнього узгодження та формування спільних цілей та

стратегій, показником національної інтеграції та згуртованості. Нестабільна партійна система, для якої характерні постійні зміни її складу, моделей і принципів взаємодій, відсутність стійкої підтримки і мінливість електоральних симпатій, може дестабілізувати політичну систему, послабити демократичні інститути та національну безпеку. У нових державах, суспільствах, що трансформуються, стабільність партійної системи

є необхідною (хоча й недостатньою) умовою для консолідації демократії. Проблема стабільності партійних систем з посиленням впливу антиістеблшментських партій, які стали популістською альтернативною традиційним партіям, також актуалізується і для «старих» демократій. Вони отримують все більшу електоральну підтримку й політичне представництво і відповідно вплив на політику урядових коаліцій, функціонування партійних і політичних систем.

Українське суспільство з часу Незалежності не сформувало стабільну партійну систему, що негативно позначилось на трансформаційних демократичних процесах. Її становлення та функціонування характеризувалось постійною зміною основних гравців на партійній арені та правил гри. Останній електоральний цикл привів до лідерства та створення у парламенті однопартійної більшості з членів партії «Слуга народу», яка має виразні ознаки антиістеблшментських партій. Відтак, стабільність партійної системи в умовах завершення демократичного транзиту і боротьби з зовнішньою агресією залишається актуальною науковою та практичною проблемою.

Причини нестабільності партійних систем різноманітні й зумовлені суспільним середовищем, його структурними та інституційними характеристиками. Серед них вагомою є міра підтримки/непідтримки партій громадянами, динаміка змін їхніх електоральних преференцій. Саме вони й зумовлюють кінцеві трансформації в партійних системах. Відтак, громадяни, їхня свідомо політична поведінка є ключовим чинником трансформаційних процесів в партійній системі та суспільстві загалом. Електоральні преференції, в основі яких політичні уподобання виборців, формуються не лише інститутами та політичними технологіями, а й стійкістю/мінливістю ідентифікації громадян з політичними партіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення і функціонування партійних систем, електоральної поведінки розглядалися у працях багатьох українських науковців, зокрема, О. Гараня, І. Доцяка, В. Мороко, Г. Зеленько, О. Майбороди, А. Романюка, Ю. Шведа, М. Обушного, В. Бунь, М. Примуша, Ю. Остаця, А. Колодій, Ю. Ключковського, М. Кармазіної, Н. Хоми та ін. Проте автори більше уваги приділили інституційним або технологічним аспектам функціонування партійної системи та формуванню електоральних преференцій виборців. Вплив ідентифікаційних чинників на електоральні вподобання, формування партійної ідентичності досліджувались І. Бекешкіною, О. Вишняком, Н. Ротар, М. Козловцем, М. Рябчуком, Г. Щедровою, Г. Циганенко та ін. Однак, незважаючи на значний розвиток партологічних досліджень в Україні, проблематика впливу психологічних явищ, зокрема процесів

самоідентифікації громадян на функціонування партійної системи, проаналізована недостатньо.

Отже, **мета** статті – дослідження взаємозв'язку самоідентифікації громадян і стану (стабільності/нестабільності) партійної системи України. Оскільки сучасні дослідження самоідентифікації, національної ідентичності та трансформаційних партійних процесів носять переважно міждисциплінарний характер, найбільш релевантними пізнавальними інструментами в обраному предметному полі, на нашу думку, є принципи критичного дискурс-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз взаємодії процесів самоідентифікації громадян і стану партійної системи засновується на факті взаємовпливу та взаємоконструювання психологічних та політичних явищ, в основі яких когнітивний аспект взаємодії людини та політичної системи – місце політичної системи у ментальній моделі світу людини та місце людини у політичній системі.

Формування ідентичності громадянина відбувається через ідентифікацію з «кимось» (групою, суспільством) або «чимось» (цінностями, інтересами, дискурсами і т.п.). Ідентифікація передбачає вплив психологічних, культурних, соціальних і політичних механізмів; це процес, наслідком якого є сформована ідентичність. Отже, ідентичність як психологічний, суб'єктивний феномен постає результатом самоусвідомлення суб'єкта через співвіднесення ідентифікаційних категорій зі своєю внутрішньою структурою; ідентифікація – об'єктивним процесом, інтерналізацією і прийняттям норм і цінностей встановленої й об'єктивованої реальності. Поєднання суб'єктивного (внутрішнього) і об'єктивного (зовнішнього) чинників ідентифікації й «створює» ідентичність. З. Бауман підкреслював, що ідентифікація «ніколи не закінчується, завжди незавершена, відкрита в майбутню діяльність, в яку всі ми з необхідності або свідомо залучені» [2, с. 192].

Складовою ідентифікації особистості з соціальними групами, нормами, цінностями, традиціями, зразками поведінки є процес самоідентифікації. Г. Хоружий підкреслив: «Самоідентифікація виступає процесом формування ідентичностей особистості, що містить пошук певної ідентичності як зразка для розвитку особистості, формування ідентичності або зміну її структури, вибір певних цінностей і якостей у структуру відповідної ідентичності. Самоідентифікація є також виразом потреби в інтеграції певних цінностей у структуру особистості, прагненням оволодіти певними знаннями, компетентностями». Вчений розглядає самоідентифікацію «найбільш зрілою фазою процесу інтерналізації (прийняття особою норм і цінностей, які нав'язуються зовнішнім соціальним середовищем), що включає інкорпо-

рацію (лат. *incorporatio* – приєднання), інтроєкцію (включення індивідом у свій внутрішній світ поглядів, мотивів, установок тощо інших людей) та ідентифікацію» [3, с. 8, 9]. Оскільки ми розглядаємо формування інтересів та цінностей, дотичних до соціально-політичної сфери, то процес інтерналізації визначаємо як потенційно свідомий акт інтроспекції та самоідентифікації. Інкорпорація та інтроєкція лише виявляють рішення індивіда обрати для себе важливими певні цінності, інтереси, партійні уподобання.

При цьому самоідентифікація як свідомо зміна структури особистості це дія, що потребує розвинених якостей інтроспекції та емоційно-вольової сфери особистості загалом і виявляється в когнітивних операціях й трансформації поведінки. Звісно не йдеться про зважений раціональний вибір на основі зіставлення різних перспектив, проте цінності та інтереси є ментальною основою особистості, необхідність їх формування зумовлена закономірностями функціонування психіки.

Однією із ключових особливостей ідентифікації є відчуття приналежності та причетності. У контексті нашого дослідження йдеться про причетність до групи, яка сповідує подібні цінності, ідеології, має подібні інтереси, бачення шляхів їхньої реалізації. Вони мають бути достатньо конкретизовані у партійних програмах, а також мати «опонентів» («інших») у своїй площині.

Конкретизація цінностей та інтересів дає змогу диференціювати суспільство на різні групи. Суспільство об'єднує ці групи, але одночасно створює площину, у якій вони не погоджуються, конкурують. Конкуренція груп й знаходить свій вияв у інституціоналізації партій та формуванні партійної системи. Йдеться про перспективу розвитку суспільства як площину та візії стосовно напрямку його розвитку та цілей загалом як критерій диференціації. Тобто осмислення перспектив майбутнього розвитку своєї держави та суспільства, місця людини у ній є фундаментом об'єднання громадян на основі тих спільних інтересів та цінностей, які можна окреслити як політичні. Вони знаходять своє відображення в національних інтересах, національній ідентичності та національній самосвідомості. З цього приводу М. Козловець зазначає: «Національна самосвідомість ставить смислоттєві питання, такі, що зачіпають не лише інтелект, а людську істоту в цілому, отже, є насущними для буття національної спільноти в усій його ціннісно сприйнятій людиною конкретності. У цій реальності – ключ до розуміння, чому будь-яка національна ідея завжди прагне до перетікання в практично-політичну сферу: споконвічно-людське «Хто я?», чи, стосовно спільноти, «Хто ми?», з необхідністю породжує з себе і «Що я повинен робити?» чи «Що ми повинні робити?» [4, с. 427]. В умовах транзитивності напрямку розвитку су-

спільства і держави часто є критерієм, що його розділяє, однак інтерес у збереженні держави є одним з інтегруючих чинників. Бажання зберегти державу об'єднує різних її представників, незважаючи на спільність, відмінність чи відсутність індивідуальних чи групових інтересів.

Сформовані групові, суспільні та національні інтереси мають бути артикульовані, щоб бути представленими у суспільно-політичному дискурсі. Реалізація цих інтересів передбачає їхнє закріплення в конституції у випадку національних інтересів, через захист і лобювання в представницьких органах – у випадку групових інтересів та формування програми дій уряду на основі суспільних цінностей. Реалізація цих інтересів можлива лише у разі функціонування партій, які артикують групові (партикулярні) інтереси, але в межах партійної системи узгоджують їх та виробляють спільну (компромісну) стратегію розвитку суспільства. При цьому стійкість сформованих політичних цінностей та інтересів стабілізує партійну систему, мінливість – відповідно дестабілізує і партійну і політичну системи. Партії і партійна система, проводячи політику держави відповідно до цих критеріїв, визначально впливатимуть на дискурс про політику держави, що формуватиме соціально-політичну реальність, в якій існує громадянин і яка є вагомим чинником конструювання і переконструювання їхньої ідентичності.

Проведений аналіз дає підстави сформулювати тезу про взаємозв'язок самоідентифікації громадян і визначення індивідуальних інтересів, цінностей зі стабільністю партійної системи. Стабільність партійної системи у такому сенсі зумовлена стійкістю цінностей та інтересів громадян як основи групових і суспільних інтересів. Але це передбачає свідоме визначення громадянами цінностей та інтересів у результаті самоідентифікації. Політичними вони стають унаслідок осмислення власного майбутнього в контексті майбутнього суспільства і держави. Ментальна репрезентація будь-якого об'єкта всередині ментальної моделі світу людини передбачає контекст, у якому цей об'єкт перебуває. Інакше кажучи, метою громадянина є не лише реалізація власних інтересів, а й формування умов, у яких вона є можливою. Активна участь громадянина у суспільному житті стає частиною шляху до реалізації індивідуальної мети.

Поняття «ментальна репрезентація» і «соціальна репрезентація» введені в науковий обіг представником критичного дискурс-аналізу Т. А. ван Дейком. Розрізнення цих понять «окреслюється між індивідуальними знаннями персонального досвіду, відображеними у епізодичній (довготривалій) пам'яті як ментальні моделі подій та ситуацій і більш загальними соціальними

репрезентаціями, розміщеними у «семантичній» – чи точніше «соціальної пам'яті» [5, р. 11]. Описуючи ментальні репрезентації, Т. А. ван Дейк стверджує: «Когнітивні процеси в пам'яті оперують специфічними когнітивними структурами, названими (ментальними) репрезентаціями, формуючи, змінюючи, зберігаючи чи (де)активуючи їх. Тобто думки, знання, вірування, інтерпретації, плани, установки чи ідеології є різними типами ментальних репрезентацій» [6, р. 5].

Ментальна репрезентація індивідом держави не обмежена лише контекстом його місця в ній у майбутньому. Як частина соціального життя індивіда, держава постає окремим елементом ментальної моделі світу, що має окрему ментальну репрезентацію, яка при цьому осмислюється у контексті політики як ширшого поняття. І держава, і політика, і суспільство, й інші категорії у цій площині є невід'ємною частиною існування людини. Відтак, ментальні репрезентації різних категорій, пов'язаних з соціально-політичною сферою, матимуть подібний контекст через репрезентації ширших категорій, на основі яких ґрунтуються слова чи осмислення людини. Тут йдеться про контекстуальні моделі, які Т. А. ван Дейк визначає «специфічним типом досвідних моделей. Вони репрезентують комунікативні епізоди, у яких ми беремо участь, зазвичай як частину інших щоденних епізодів» [7, с. 130]. З цього виникає, що ментальна репрезентація індивідів і соціальна репрезентація груп людей такої категорії, як «держава», є підґрунтям для процесу ідентифікації громадянина з різними інтересами та цінностями. Визначення держави як вартісного елемента соціального життя обумовлює витворення й диференціацію в суспільстві груп на основі цінностей та інтересів. Так участь у суспільному житті постає цінністю для громадянина, а модель майбутнього суспільства – інтересом, який тісно пов'язаний з його індивідуальними цілями. Це обґрунтовує стійкість цінностей та інтересів у вимірі ймовірності відмови від їх реалізації. Стосовно їх змістової видозміни наголосимо, що процес самоідентифікації – це формування структури особистості та ментальної моделі світу. З погляду індивіда, осмислення світу та себе в ньому є опорною точкою відображення ним реальності, тобто функціонування свідомості. Кардинальна зміна таких важливих елементів цього осмислення, як цінності та інтереси, зумовлює кризу ідентичності і на індивідуальному, і на суспільному рівнях. Однак, якщо ідентичність сформована, вихід з цієї кризи виформує нову політичну реальність та нові моделі ідентифікації. Повторюваність криз як ймовірної причини нестабільності залежить від сформованості ідентичності. У контексті трансформаційних процесів її необхідність, окреслена у вигляді суспіль-

ного запиту, відображає актуальність формування національної ідентичності.

Частина сучасного наукового доробку на тему трансформаційних процесів зосереджує увагу на видозміні державної політики, особливостях проведення реформ, правовому, соціальному та іншому забезпеченні. Проте критики такого підходу справедливо акцентують на проблемі агентів таких змін. Якщо агентами є органи державного управління, то задля здійснення кардинальних змін представники цих органів мають мати конституційні повноваження на втілення змін, які приведуть до реалізації інтересів тих груп населення, що виявляють активність у політичному житті. То ж якщо громадяни держави не артикулюють індивідуальні, групові, суспільні та національні інтереси, проявляючи байдужість та аполітичність, існує досить мала ймовірність того, що фінансово-промислові групи чи будь-які інші зацікавлені структури не реалізуватимуть власні інтереси за допомогою держави. Тому ми підкреслюємо роль індивіда як первинного агента суспільних змін.

У наведеній структурі ключовим елементом є свідомо дія громадян, як визначальна складова трансформаційних процесів у суспільстві та державі. Свідомо дія громадянина присутня у кожній ланці процесу змін: зіставленні власних цінностей та інтересів з подібними та відмінними, долучення чи створення групи на основі їх спільності, формуванні групових, суспільних, національних інтересів і національної ідеї, її декларування. Однак вона матиме сенс і результат при наявності інституційних посередників – політичних партій і виконання ними функцій дискурсивно формувати, представляти та лобіювати інтереси й цінності громадян в урядовій площині. Тому йдеться про самоідентифікацію не лише як визначення власних цінностей та інтересів, а й «вписування» їх у національні в контексті функціонування партійної системи. Отже, інституціоналізація партій та створення партійної системи під контролем суспільства – основа реалізації інтересів громадян і політики держави, дискурс про яку формуватиме реальність, як джерело інтерналізації громадянним спільних цінностей та норм.

Отже, ключем до активації трансформаційних процесів та конструктивної зміни політичної системи, її демократизації є свідомо дія громадянина, яка передбачає велику кількість і когнітивних операцій, і конативних дій, що перетворюють політичну реальність.

З наведених вище тез випливає, що роль держави у трансформаційних процесах є вторинною, проте держава може бути двигуном змін за умов, коли окрім декларацій, жодних інших свідомих дій громадяни не здійснюють. Створення партій – це справа громадян і їхня здатність

об'єднуватися. Якщо вимагати від політичної системи виформувати з себе нові партії, як агентів змін, свідомо не вводячи у цю систему нові елементи, жодного оновлення сподіватися не можна. Так, наприклад, в Україні запит на «нові обличчя» був реалізований відповіддю «невідомих обличчя». Єдине, що може запустити описаний вище процес, це гіпотетичні «благі наміри» та «висока компетентність» народних обранців, інакше кажучи, випадковість і прихильність фортуни. Постає питання, чи важливо для суспільства, що не може диференціювати і зртикулювати власні інтереси щодо його розвитку, який режим буде встановлений у країні, які цінності домінуватимуть? Оскільки підґрунтям для об'єднання громадян є формування індивідуальних інтересів та цінностей, політична еліта чи інші суб'єкти політики можуть гальмувати трансформаційні процеси, впливаючи на процеси самоідентифікації громадян, конструюючи їх за допомогою відповідної організації інформаційного простору та активного формування дискурсу соціально-політичної реальності.

У попередніх твердженнях стосовно процесу самоідентифікації громадянина ми опиралися на існування груп зі спільними цінностями й інтересами та окремих індивідів, які себе з ними ідентифікують, а також відповідного соціально-політичного у дискурсу про реальність. Але неструктурованому, соціально аморфному суспільстві, коли політичні інтереси та цінності недиференційовані, громадянин однаково бути прагнути ідентифікувати себе з якимось інтересами та цінностями. Якщо у дискурсі відсутня репрезентація суто політичних цінностей та інтересів, що мають загальний, універсалістський зміст, у ранг «політичних» будуть зведені актуалізовані технологічно цінності та інтереси, релевантні очікуванням лише частини суспільства. І політична система функціонуватиме на їхню реалізацію. Для їхньої легітимації можуть бути створені партійні проекти.

Отже, задоволення елементарних потреб може бути зведене у ранг політичного інтересу. Проте суспільство як одна з найбільших груп, з якою себе може ідентифікувати громадянин, також має елементарні потреби, необхідність задоволення яких актуалізує почуття причетності до цієї групи. Такими є екзистенційні потреби, передовсім у виживанні. Складнішими для інтерналізації є національна ідея, національні цінності та інтереси, які виступають інтегруючим чинником виключно тоді, коли суспільство актуалізує задоволення цих потреб. Інакше кажучи, навіть у недиференційованому на основі цінностей та інтересів суспільстві суспільне потрясіння у вигляді загрози знищення може зумовити ідентифікацію громадян з суспільством як групою, до якої вони відчують

причетність. Це на короткий час може стати інтегруючим чинником суспільного розвитку.

Описане відчуття причетності до такої великої групи, як суспільство, є основою формування національної ідентичності – важливої складової структури самоідентифікації громадян. І. Кресіна зазначає, що національна ідентичність – це усвідомлення державно-політичної, громадсько-територіальної спільності, духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психолого-етнічної самобутності та неповторності [8, с. 14]. Однак, процес ідентифікації не матиме жодного впливу за відсутності його змістового наповнення. Тобто, ідентифікуючи себе з певною групою, людина визначає певні характеристики цієї групи, які й викликають кореляцію з її власними особистісними особливостями, таким чином означаючи, якою є ця група. Тобто людина ідентифікує себе з групою, яка певним чином проявляє свою самобутність. В окреслених вище трансформаційних процесах національної ідентичності, ідея, цінності та інтереси є, з одного боку, логічним результатом інституційної взаємодії громадян під час формування груп зі спільними політичними інтересами та цінностями, а з іншого, першим елементом суспільних перетворень, особливо у випадку сильних суспільних потрясінь.

У ситуації необхідності концептуально оформити нові візії суспільного розвитку та конкретних дій стосовно перетворення соціально-політичної реальності постає питання суб'єктів видозміни ідеї, інтересів, цінностей, національної ідентичності. Актуальним полем дослідження у цьому вимірі постають джерела і агенти формування національної ідеї, ідентичності, цінностей та інтересів, які будуть інтерналізовані на індивідуальному рівні.

Можна стверджувати, що ключовим суб'єктом суспільних змін в Україні переважна більшість громадян бачить державу. Тому на сьогодні актуальнішим та релевантним є антропоцентричний підхід до визначення суб'єкта процесів соціально-політичної трансформації. Саме громадяни мають визначитися з ключовими агентами змін, а їхня свідома дія – стати первинною та фундаментальною ланкою трансформаційних процесів. Н. Кравченко так окреслює наведений термін в межах цього підходу: «Антропоцентричність визначається як дискурсивна категорія, представлена виявами антропологічних концептів “суб'єкт”, “суб'єктивність”, “людський фактор”, “автор”, “індивід”, “людина”, “особистість”. У когнітивному аспекті розгляд цієї категорії проектується на вивчення мовної і комунікативної особистості / свідомості автора й реципієнта, їх індивідуальної і ідіоетнічної картин світу, ситуаційних і контекстуальних моделей як параметрів, що визначають можливість і ракурси взаємоузгодження когні-

тивної діяльності комунікантів-антропоцентрів з концептуалізації змісту тексту» [9, с. 81]. Однак, такий підхід вимагає трансформації колективно уявлених цінностей як основи самоідентифікації громадян та неконфліктних механізмів їхньої інтерналізації, наявності політичних партій та партійної системи, які б артикулювали інтереси соціальних груп, а не інтереси еліти. В іншому випадку це нівелює соціалізуючий та інтегруючий потенціал політичних партій, створює труднощі в ідентифікації очікувань та ціннісно-ідеологічних установок громадян з партійними програмами та суспільними стратегіями, які в них пропонуються. Політичні партії, не представляючи громадянам чітких орієнтирів розвитку суспільства, намагаються «схопити» голоси якомога більшої кількості виборців, розвивають свою соціальну та ідеологічну ідентифікацію і при цьому «знищують» індивідуальні та групові ідентичності, передусім соціальні, які більше не визначають ідеологічні та партійні переконання громадян. Громадяни орієнтуються на особу лідера партії, абстрактні лозунги та наративи. Незадоволення станом справ у суспільстві та державі часто приводить до радикальних змін у партійній системі і появі партій, які, використовуючи популістський наратив, обіцяють швидко «зламати систему», підкреслюючи, що непов'язані з нею.

Подібні мотивації сформували в українському суспільстві запит на «нові обличчя» у владі. Однак, це постає проблемою, оскільки громадяни самі себе не визначають суб'єктами формування соціально-політичної реальності, що призводить до делегування індивідом відповідальності абстрактній «системі», якою керує абстрактна «еліта». За цією логікою проблеми функціонування системи, які безпосередньо впливають на життя індивіда вирішуються оновленням еліти, яка визначає функціонування системи. Через тяглість таких осмислень замість оновлення стратегії розвитку на перший план вийшла заміна політичної еліти, потреба в якій і була означена експертами як «запит на нові обличчя». Гіперболізоване бажання заміни еліти вилилося у готовність обрати «будь-що, аби не попереднє», яке видозмінило прихід «нових обличчя» на прихід «невідомих обличчя». Загалом логіка запиту на «нові обличчя» передбачає вертикальну соціальну мобільність представників груп суспільства зі спільними політичними інтересами, цінностями та ідентичностями. Оскільки в Україні такі групи відсутні через неартикульованість індивідуальних цінностей та інтересів, то загалом виправдана та важлива для політичної системи необхідність оновлення еліт переросла у готовність делегувати майбутнє власної держави невідомим широкому загалу людям.

Вартою уваги в цьому контексті також є проблема «політичності» інтересів громадян, повно-

важення на реалізацію яких вони делегують органам державної влади. Так, через домінування дискурсу «бідності», «зубожіння» і «знедолення» в Україні надзвичайно актуалізовані інтереси задоволення елементарних потреб та цінності економічного достатку. Водночас політизація цих інтересів перетворює їх у самоціль і зменшує імовірність їхнього повноцінного задоволення. На це визначально впливають декілька факторів: невпевненість у завтрашньому дні, гіперболізована суспільна недовіра, нерозвинуті горизонтальні соціальні зв'язки, обмеження осмислення топосу існування порогом власного дому, переважно екстернальний локус контролю громадян, контекстуальні моделі та пояснювальні схеми, нав'язані лівими ідеологіями, які знаходяться відгук в залишках радянської ідентичності українських громадян. Очікування максимального задоволення елементарних потреб переважно не залежить від рівня економічного достатку, що видається логічним на перший погляд. Адже можна стверджувати незадоволеність елементарних потреб і політизувати їх, прикриваючись лібералізмом, соціалізмом та правами людини, таким чином уникаючи необхідності взаємодіяти з людьми та докладати будь-яких зусиль, бо ці дії виявляються «не на часі».

Отже, обрання Президентом Володимира Зеленського та монополізація влади партією «Слуга народу» є відповіддю партійної системи, яка, стверджуючи власне оновлення, задекларувала захист тих інтересів, які переважна частина суспільства звела у ранг політичних, не опосередковуючи їх ціннісно-ідеологічними структурами власної ідентичності. До того ж від електорату не вимагалось жодних дій, окрім як делегувати повноваження кандидатам. Це явище відображає деякі особливості стану суспільства. По-перше, зазначені суб'єкти реалізують запит на передачу усіх повноважень та відповідальності обранцям та відмову від активних дій та докладання зусиль. По-друге, складність і відсутність ефективних механізмів контролю реалізації інтересів громадян органами державної влади, у тому числі й у соціальних репрезентаціях. Це означає, що монобільшість «Слуг народу» та обрання Президентом В. Зеленського є природним станом для сучасного українського суспільства і прямо відображає розмитість та невизначеність його суспільних пріоритетів, ідентичності, цінностей, і як результат інтересів.

У контексті української соціально-політичної реальності ключовим та найактуальнішим питанням є таке: якщо до сьогодні 30 років регулярних свідомих дій стосовно перетворення політичної реальності від переважної більшості громадян не спостерігалось, як можна сподіватися на зміну цієї тенденції? Одним із можливих варіантів роз-

витку подій, що зумовляють такий поворот є велике суспільне потрясіння, у результаті якого актуалізується потреба у національному та державному виживанні. Цей кризовий період можна назвати «вікном можливостей» для формування національних інтересів, ідеї, ідентичності, консолідації суспільства. Щоб така консолідація не була лише декларативною, а знайшла своє відображення і в урядових діях, і в активності громадян, суспільство повинно структуруватися, створивши реальні, а не «проектні» інститути для артикуляції позицій, цінностей та інтересів та партійну систему як середовище їхнього узгодження. Однак, запорука їхньої ефективності та використання «вікна можливостей» – передовсім в самоусвідомленні кожного громадянина та свого місця в суспільстві, політичних процесах.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що ключовим чинником нестабільності партійної системи України є проблеми та суперечності самоідентифікації громадян, оскільки основою трансформаційних процесів та конструктивної зміни партійної та політичної систем є свідомо дія громадянина, яка передбачає велику кількість і когнітивних операцій, і конкретних дій, що перетворюють політичну реальність. Визначені

ключові аспекти, що відображають особливості української соціополітичної дійсності та детермінують процеси самоідентифікації та політичних трансформацій: інертність суспільства загалом і епістемічних спільнот зокрема у контексті перетворення політичної реальності та формування чи відповіді на його запити; етатистський погляд на агентів змін, відсутність ствердження громадянами себе як суб'єктів реальності, у якій вони існують; неартикульованість індивідуальних цінностей та інтересів і як результат відсутність сформованих групових, суспільних та національних інтересів через відсутність груп за спільністю індивідуальних; політизація елементарних потреб та інтересів; відсутність визначення держави як важливого актора взаємодії у соціальних репрезентаціях об'єктів соціально-політичної реальності; відсутність фактору контролю у контекстуальних моделях та пояснювальних схемах вертикальної взаємодії у державі.

Перспектива подальших досліджень. Теоретична та практична розробка окреслених проблем створює перспективу подальших досліджень у цьому предметному полі, необхідність яких зумовлена недостатністю структурних антропоцентричних осмислень трансформаційних процесів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*; with a new preface by the author and an introduction by Peter Mair. Colchester : ECPR, 2005. 368 p.
2. Бауман З. *Индивидуализированное общество* / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Москва : Логос, 2005. 390 с.
3. Хоружий Г. Самоідентифікація особистості як соціально-психологічний процес. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 5–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2016_2_2
4. Козловець М. А. *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації*: Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
5. Van Dijk T. A. *Discourse, Knowledge and Ideology: Reformulating Old Questions and Proposing Some New Solutions*. *The Washington Post Company*. 2001. URL: <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse,%20Knowledge%20and%20Ideology.pdf>.
6. Van Dijk T. A. *Sociocognitive Discourse Studies*. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* / Ed. by John Flowerdew, John E. Richardson. London: Routledge, 2017. P. 26–43.
7. Van Dijk T.A. *Context models in discourse processing. The Construction of Mental Representations during Reading*. Mahwah /eds. H. van Oostendorp and S.R. Goldman. NJ: Lawrence Erlbaum, 1999. pp. 123–148. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.557.1104&rep=rep1&type=pdf>
8. Кресіна І. О. *Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування*. *Нова політика*. 1998. № 3. С. 12–19.
9. Кравченко Н. К. *Таксономія категорій дискурсу в сучасному дискурс-аналізі*. *Вісник КНЛУ: Філологія*. 2014. Т. 17 С. 77–83.